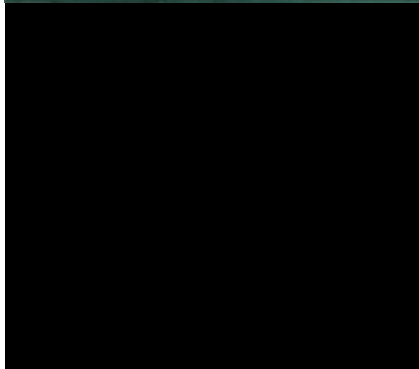
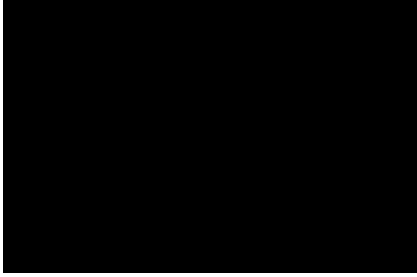

© Creative commons

Els edificis que conformen l'Illa Jesuítica i les Estances (establiments productius rurals) de Córdoba estan catalogades com a "Patrimoni Mundial" per la UNESCO des de desembre de 2000, valorant que "alberguen edificis religiosos i seculars il·lustratius d'una experiència religiosa, social i econòmica sense precedents duta terme entre els segles XVII i XVIII per més de 150 anys".

La Corona espanyola va dividir els seus extensos territoris americans en virregnats per organitzar un sistema que permetés l'ocupació segura del continent i el control dels pobles aborígens.

El primer Virregnat va ser Nova Espanya, creat en 1535, que abastava Amèrica Central i part d'Amèrica de Nord, i en 1542 es va crear el Virregnat de Perú amb capital a Lima. Ocupava la major part dels territoris de Sud-Amèrica: els actuals territoris de Colòmbia, Equador, Perú, Bolívia, sud de Brasil, Paraguai, Uruguai, nord d'Argentina i Xile.

La institució del real patronat indià va ser el règim vigent que van exercir els virreis i governadors en nom del rei d'Espanya. Aquests funcionaris tenien facultats per conferir beneficis eclesiàstics i en aquest marc van encomanar als jesuïtes l'evangelització dels indígenes.

L'Illa jesuítica

A comanda del Cabildo de Córdoba la Companyia de Jesús va prendre possessió en 1599 de solars destinats per a fins evangelitzadors en el límit sud de la traça fundacional. A la ciutat el disseny del projecte per a aquesta missió es va adaptar al traçat existent.

En 1604 es va fundar la Província Jesuítica de Paraguai que abastava les regions de Paraguai, Tucumán, Riu de la Plata i Xile (actual sud del Brasil, sud de Bolívia, Paraguai, Uruguai, Xile i l'Argentina). A Córdoba es va establir la Procuradoria Provincial on van centralitzar les seves activitats evangelitzadores i educatives per a tot el territori.

Allà van construir la residència, el temple, l'obratge i altres dependències. També van construir en 1608 el noviciat, en 1610 el Col·legi Màxim i en 1613 la primera Universitat. La Poma Jesuítica la integren en l'actualitat l'Església de la Companyia de Jesús, la Capella Domèstica, el Col·legi de Montserrat i la Casa de Trejo (actual Rectorat de la UNC).

La concepció estètic-artística del període va tenir influències barroques manifestades en l'arquitectura, l'art, la música, la literatura i la filosofia i totes les expressions del seu temps.

Els Jesuïtes la van expressar amb llibertat tant en l'organització del territori com en l'arquitectura i les tècniques constructives. La formació europea, el coneixement dels

tractadistes, així com la influència de l'arquitectura dels llocs de procedència van ser determinants en la definició de les seves construccions en què es pot observar molt poca aportació conceptual local, reduït a la intervenció de la mà d'obra d'africans i indígenes que van deixar algunes expressions decoratives.

Els temples construïts a Córdoba reflecteixen llibertat en l'aplicació del prototip definit per la Companyia: planta de creu llatina, àmplia nau única, cúpula al creuer i absis pla seguint la consigna de les ordres de Roma, "humilitat en els claustres i magnificència als temples".

Temple de Sant Ignasi (Església de la Companyia de Jesús)

Va ser construït entre 1640 i 1676. La planta és de forma de creu llatina, composta per nau principal i creuer, amb dues capelles laterals: cap al sud la d'espanyols (actualment sala de graus de la Universitat), i cap al nord la de naturals, per als indígenes i africans (avui capella de N. S de Lourdes).

A la coberta és destacable la solució realitzada pel jesuïta belga Philippe Lemaire per a cobrir la nau principal, qui apel·lant als seus coneixements sobre tècniques constructives navals va resoldre la volta i la cúpula amb una estructura de fusta, amb una sèrie d'arcs de mig punt armats amb el sistema d'encast. Els espais lliures entre els arcs van ser coberts transversalment amb taules ornamentades amb dibuixos de vegetals i daurat al full.

A la base de la volta es troben la cornisa i el fris amb pintures i talles de fusta pintades i daurades que representen virtuts teològals i salms en forma d'emblema. A l'interior s'observen dos estils artístics: el barroc llatinoamericà des de la seva construcció en el període colonial fins a l'expulsió dels jesuïtes en 1767, i l'estil neoclàssic característic de mitjan segle XIX, quan la Companyia va retornar a Córdoba.

Un atri dona ingrés a el temple. La façana és un gran frontispici de maçoneria de pedra amb tres portes. La principal que dona ingrés a la nau central i dos laterals, a l'esquerra l'antic ingrés a la capella dels espanyols i la situada a la dreta que permetia ingressar a la capella de naturals i esclaus. La façana té cinc finestres per a il·luminació i està coronada per dues torres campanar de planta quadrada rematats per piràmides de base octogonal. Els seus murs sense cobertura permeten veure un conjunt de cavitats disposades sobre el front del temple. La funció d'aquests buits és encara avui motiu de debat entre experts, suggerint que la façana estaria inacabada.

Les Estances jesuítiques

Les Estances van formar part d'un projecte econòmic de producció destinat a sostenir les institucions religioses i educatives de l'Ordre a Córdoba. La seva organització responia al model de conjunt monàstic instituït a Europa, traslladat a Amèrica: una església, claustres per a residència dels monjos, tallers i habitatges d'indígenes i esclaus. Es van localitzar seguint la traça del Camí Reial, ruta utilitzada per portar mules i teixits fins a les mines de Potosí.

En aquests establiments la disponibilitat d'aigua va ser fonamental. Utilitzaven dics i sèquies i la reservaven en un tallamar per no dependre de les pluges i millorar el rendiment productiu de les terres. Són exemples d'adaptació de les solucions europees a les condicions tecnològiques i ambientals locals, amb un resultat original.

Les estances per ordre cronològic eren: Caroya (1616), Jesús María (1618), Santa Catalina (1629), Alta Gràcia (1643), La Candelera (1683) i Sant Ignasi (1725), avui en ruïnes.

L'Estança de Caroya va ser el primer establiment rural organitzat per la Companyia. Actualment manté la residència amb la seva estructura original, la capella, ?el perchel?, el tallamar, restes del molí i de les sèquies i les àrees dedicades a l'hort. La capella és d'una sola nau amb murs de pedra i maó i coberta a dues aigües amb armadura de fusta i teulada.

En l'Estança de Jesús Maria el sistema productiu es va caracteritzar per la seva producció vitivinícola, que va aconseguir un important desenvolupament. Encara avui la zona es distingeix pels seus cellers i vins. Es conserva l'església, la residència i el celler, restes dels antics molins i el tallamar. L'església té planta de creu llatina, de nau única volta, amb cúpula central, ornamentada amb relleus. La seva expressió exterior representa un barroc auster, amb una espadanya exempta de pedra. Actualment tot el complex és seu del Museu Jesuític Nacional.

L'Estança de Santa Catalina va ser un important centre de producció ramadera amb milers de caps de bestiar boví, oví i mular, a més de l'obratge amb els seus telers, ferreria, fusteria i dos molins.

Comprèn, a més de la imponent església, una residència amb tres claustres i locals annexos, les ruïnes del noviciat, el conjunt de ranxos amb habitacions per a esclaus, el tallamar alimentat per aigües subterrànies i restes de sèquies i molins.

L'església té marcada influència de l'arquitectura barroca centreeuropea, amb altes torres, un portal còncav-convex, planta d'una nau i creuer sobre el qual se situa una cúpula sobre tambor coronada per una llanterna.

És sense dubte l'obra més representativa del barroc colonial que han deixat els jesuïtes radicats en aquestes terres entre els segles XVII i XVIII. Després de l'expulsió de la Companyia va ser adquirida per un particular

L'antiga estança jesuítica d'Alta Gràcia ha quedat immersa en la població que va néixer a partir de l'establiment. L'església presideix la plaça central de la ciutat i en la residència funciona el Museu Nacional "Casa de Virrey Liniers". L'antic obratge és seu d'un col·legi, i ?el Tajamar? també forma part de la identitat urbana. La planta de l'església és d'una nau i es caracteritza per un eixamplament corb en lloc de creuer. La cúpula és de planta el·líptica. L'atri i la façana, sense torres, mostren una llibertat compositiva pròpia del barroc iberoamericà que la fan singular.

La Candelera va ser un establiment rural serrà productor de ramaderia extensiva, fonamentalment mular en un entorn allunyat de el camí ral. Es conserva l'església, la residència, el conjunt de ranxos on vivien els esclaus i els tallers i obratges. En els seus voltants se situen el tallamar, sèquies, molins, batà i dipòsits. La capella és d'una nau amb coberta de teules a dues aigües sobre armadura de fusta. La façana emblanquinada té un gran frontis i remata en una espadanya abarroçada.

L'expulsió dels jesuïtes en 1778 va significar la ruptura d'aquesta complexa organització productiva i evangelitzadora com també la continuïtat de la seva creació arquitectònica, que tot i el temps transcorregut i el diferent destí que cada un d'aquests establiments va tenir, alguns en mans privades, altres convertits en museus i altres com el cas de la Poma Jesuítica de Córdoba segmentats, avui són patrimoni mundial.

Bibiana Scriortino, arquitecta. Corresponsal de COAC a Córdoba, Argentina. Abril 2021

Bibliografia

Buschiazzo M. J. (1969). Las estancias jesuíticas de Córdoba. Buenos Aires: Filmediciones Valero

Bustamante, J. y Alday, R. (2017). El Conjunto Jesuítico de Córdoba: Historia y reflexiones acerca de un sistema productivo. XVI Jornadas Inter-escuelas/Departamentos de Historia. Departamento de Historia. Facultad Humanidades. Universidad Nacional de Mar del Plata, Mar del Plata.

Gallardo R. (1990). Las iglesias antiguas de Córdoba. Buenos Aires: Fundación Banco de Boston

Gutiérrez, R. (1983) Arquitectura y urbanismo en Iberoamérica. Manual Artes Cátedra.

Gracia J. SJ (1941). Los jesuitas en Córdoba. Buenos Aires: Espasa-Calpe Argentina SA

Page C. (2012). Hacia la consideración de una arquitectura afro-jesuítica en la antigua provincia del Paraguay. Anales del Museo de América XX

Saborido, Gustavo A. (2020) La construcción del patrimonio compartido en el Camino de las Estancias Jesuíticas y el conjunto de Alta Gracia.

Schávelzon D. y Page C. (2011). La formación de una ruina histórica: o cómo la estancia jesuítica de San Ignacio pasó a ser arqueológica (Córdoba, Argentina). Temas Americanistas. ISSN 1988-7868. Número 26.

Sobrón D. (1997). Giovanni Andrea Bianchi, un arquitecto italiano en los albores de la arquitectura colonial argentina. Buenos Aires: Corregidor

[1]

Tornar

[2]

Copyright@ Col·legi d'Arquitectes de Catalunya : <https://www.arquitectes.cat/ca/mon/revista-corresponsals-estances-jesuitiques-cordoba-argentina>

Links:

[1] <https://www.arquitectes.cat/ca/printpdf/printpdf/25293>

[2] <https://www.arquitectes.cat/ca/javascript%3Ahistory.back%281%29>